

Т. Я. Любива

Депривація

ДЕПРИВАЦІЯ (від лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) – соціальний процес скорочення чи позбавлення можливостей задоволення основних життєвих потреб індивідів або груп. Початк. значення поняття – позбавлення духов. особи бенефіція (посади, що приносить прибуток) – пов’язане з організац. практикою катол. Церкви. У психології Д. означає сенсорну недостатність або недозавантаження системи аналізаторів, що проявляється в індивіда в умовах ізоляції чи при порушенні роботи осн. органів чуття. У соціології Д. використовується в абсолют. і віднос. значеннях. Абсолютна Д. – повне позбавлення індивіда прав і пригнічення осн. життєвих потреб (втрата або відсутність шляхів задоволення базових потреб для виживання: їжі, одягу, притулку). Поняття «Д.» у віднос. значенні у соціологію вперше ввів 1949 С. Стауффер у праці «The American Soldier» («Американський солдат»), що базувалася на результатах емпірич. соціол. дослідж., проведеного під час 2-ї світової війни Військ. департаментом США. За С. Стауффером, Д. – один із чинників розвитку соц. груп і сусп. організацій, який суб’єктивно проявляється у вигляді невдоволеності, що переживає група відносно свого дійсного стану, а об’єктивно – як прагнення цієї групи досягнути рівня ін., більш розвинутої чи благополучної у соц. відношенні групи. У віднос. значенні поняття «Д.» використане також у роботі Р. Мертона «Social Theory and Social Structure» («Соціальна теорія і соціальна структура», Нью-Йорк, 1949). Подіб. до віднос. Д. є концепція статус. неузгодженості (неконгруентності) Г. Ленскі. Статусна неузгодженість проявляється в розходженні у положенні індивіда (або групи) в ієрарх. організов. структурі, відображеній у термінах різних соц. координат: рівня доходу, освіти, віку, місця в структурі влади тощо. Приклад такої неузгодженості – низький рівень прибутків за високого рівня освіти. Згідно з Г. Ленскі, статусна неузгодженість має об’єктив. (як явище у суспільстві) і суб’єктив. (як усвідомлення людиною цієї неузгодженості) характер. При цьому Д. може бути визначена як розходження між очікуваннями осіб (соц. груп) і можливостями, запропонованими суспільством для їх реалізації. Для вимірювання віднос. Д. використовують формулу Т. Гарра: $RD = (V_e - V_c) / V_e$, де RD – рівень Д., V_e – очікувана позиція, V_c – доступна чи досягнута позиція. $RD = 1$ при $V_c = 0$ (суспільство не надає жодних можливостей для реалізації очікувань), $RD = 0$ при $V_c = V_e$ (суспільство надає всі можливості для реалізації очікувань), $RD < 0$ при $V_c > V_e$ (досягнуто більше, ніж очікувалося).

Часто поняття «депривація» пов'язують з поняттям «бідність», а іноді їх ототожнюють. Поділ бідності на абсолютну і відносну наближений до різних видів Д. Абсолютна бідність – коли люди не володіють достат. ресурсами для підтримання мінімуму фіз. здоров'я і працездатності; відносна – неможливість підтримувати мін. рівень споживання, обумовлена психол., соц. і певними культур. нормами, а також розпорядженням протягом тривалого часу ресурсами, значно нижчими за ті, якими користується середня (типова) сім'я у певному суспільстві. Існує думка, що при бідності нестача необхід. ресурсів пов'язана з проблемами оплачуваної зайнятості, тому її розглядають як стан, у той час як соц. ексклюзія (обмеження заг.-прийнятих прав) – процес маргіналізації, пов'язаної з обмеженим доступом до соціетал. інститутів інтеграції. Таким чином, і бідність, і ексклюзія є близькими до Д., однак оскільки бідність більшою мірою стосується екон. (ресурс.) позбавлення, а ексклюзія включає в себе ще й обмеження прав і маргіналізацію, то ексклюзія є ширшим поняттям по відношенню до Д. Разом з тим, Д. не завжди передбачає віднесення певних осіб чи соц. груп до маргіналізованих, що передбачає соц. ексклюзія. У соціології обґрунтовані уявлення про цикл Д., зокрема теорія, що описує і пояснює передачу соц. Д. з покоління у покоління, переважно через механізм сім'ї, хоча часто така передача не обмежується сімей. рамками, а входить у більш широкий соц. контекст (можливі також й індивідуал. патології). Фактори розриву циклів Д. досліджували М. Руттер і Н. Мардж, за даними яких половина дітей, народжених у «депривованих» сім'ях, не відтворюють батьків. зразків Д., що пояснюється їх індивідуал. якостями: активністю, емоц. стійкістю та здатністю до рефлексії.

Рекомендована література

1. Харченко Н. Порівняння методологічних підходів до вимірювання рівня бідності // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2000. № 3;
2. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность // Обществен. науки и современность. 2001. № 2;
3. Балабанов А. С., Балабанова Е. С. Социальное неравенство: факторы углубления депривации // Социол. исследования. 2003. № 7.

Бібліографічний опис:

Депривація / Т. Я. Любива // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-26041>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).